

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.06
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23)

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора юридичних наук, професора

Грищука Віктора Климовича

на дисертацію Степаненко Оксани Василівни на тему:

«Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства» подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми рецензованого дисертаційного дослідження не викликає сумніву. Вона зумовлена низкою важливих аргументів. Важливим серед них є гостра необхідність зміцнення безпеки людини, держави та суспільства, в умовах воєнного стану. Керівництво Росії, порушуючи норми та принципи міжнародного права, двосторонні та багатосторонні угоди, розпочало в лютому 2014 року агресивну війну проти України. Ця винятково агресивна війна супроводжується безпрецедентним за розмахом насильством з боку агресора. Багаточисельними є варварські факти нелюдської жорстокості російських військових та докази масових катувань та вбивств, гвалтувань цивільних людей, жаклих руйнувань в українських містах та селах. Російська агресія призвела до скорочення робочих місць і доходів людей, зменшення їх рівнів купівельної спроможності та обсягів накопичених активів. Понад 13 мільйонів українців змушені були покинути свої домівки. Багато з них не мають куди повертатися, оскільки їх будинки повністю зруйновані.

Війна, яку принесли на українську землю агресори, погіршила життя багатьох українців, внесла в і без того скрутні для них часи свої руйнівні корективи у їх психічне здоров'я, що певною мірою не могло негативно позначитися і на сімейних відносинах. Зросла кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних що з насильством в сім'ї, що є дуже важливим показником погіршення морального здоров'я суспільства загалом, його соціальної та духовної зрілості. Небезпека домашнього насильства полягає не лише в заподіянні шкоди життю і здоров'ю потерпілого, але й іншим інтересам особи, що охороняються чинним кримінальним законом. Вчинення насильства

одним членом сім'ї щодо іншого призводить до незворотного руйнування сім'ї, психотравмуючого, деморалізуючого впливу на дітей, що згубно впливає на їх соціальну адаптацію. **Таким чином, є підстави погодитися з авторкою, що домашнє насильство в сучасних українських реаліях набуло значного рівня суспільної небезпечності, негативно впливає на безпеку держави та суспільства.** В цьому контексті тема дисертаційного дослідження здобувачки наукового ступеня є незмірно актуальною.

Другим важливим аргументом на користь актуальності теми рецензованого дисертаційного дослідження є відсутність в Україні монографічних досліджень даної проблематики з сучасних співзвучних часові наукових позицій. Авторка вперше в Україні комплексно дослідила наявні теоретико-прикладні проблеми протидії кримінальним правопорушенням, які посягають на інтереси членів сім'ї, їх права та законні інтереси., що є безумовно дуже корисним в контексті назрілих завдань української кримінально-правової науки та кримінальної державної політики. Третім важливим аргументом на користь актуальності теми рецензованого дисертаційного дослідження є гостра потреба правозастосовної практики щодо удосконалення чинного законодавства України в частині кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства з урахуванням напрацьованих міжнародною практикою цивілізаційних стандарті. Четвертим аргументом, який достатньо свідчить на користь актуальності теми рецензованого дисертаційного дослідження є потреби навчального процесу у сфері підготовки висококваліфікованих фахівців – правників, які мають бути озброєні сучасними знаннями щодо ефективної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Таким чином, дисертаційне дослідження О.В. Степаненко є безумовно актуальним, своєчасним і витребуваним суспільною практикою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами є наявним. Він підтверджується тим, що вона виконана відповідно до плану наукової роботи Південного регіонального центру Національної академії правових наук України: № 148/3-Б «Регіональна юридична наука: сучасні завдання» на 2019-2024 роки та № 86/16 «Актуальні напрямки розвитку юридичної науки для подальшого розвитку регіонів України» на 2013-2018 роки; науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у XXI столітті» на 2018-2022 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія

інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір на 2018-2022 роки» (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Ступінь обґрунтованості авторкою наукових положень, висновків та рекомендацій. Дисертаційна робота виконана на солідній науковій основі. Перш за все, застосована авторкою **методологія дослідження** теми дисертації є традиційною для кримінально-правової та кримінально-виконавчої науки. Вона достатньо опрацьована на науковому рівні. Методологічну основу дисертації становить сукупність філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання. Зокрема, авторкою застосовані, застосування яких дозволило досягти мети дослідження, виконати поставлені дослідницькі завдання, забезпечити аргументованість отриманих результатів. Дисертація базується на комплексному, системному підході, характеризується належним рівнем наукових узагальнень. При написанні дисертації авторкою застосовано такі **методи дослідження**: діалектичний, системно-структурний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, аналізу та синтезу, логіко-нормативний, герменевтичний, статистичний, соціологічний, моделювання. Застосування зазначеної методології дозволило авторці належно аргументувати свої положення, висновки та рекомендації.

Про достатній ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій опонованої дисертації свідчить, зокрема, її широка і ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична бази. **Теоретичну основу** даного дисертаційного дослідження склали наукові праці українських та зарубіжних науковців у галузі теорії права, кримінального права, кримінології, кримінального процесуального права та інших наук.

Належною є **нормативна база** рецензованого дисертаційного дослідження, яку становлять положення Конституції України, міжнародно-правових актів, норми Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України. Поряд з цим, слід зазначити, що авторка проаналізувала кримінальне законодавство значного ряду зарубіжних країн, які належать до різних правових систем,

Дуже чисельною є **емпірична база** рецензованого дисертаційного дослідження, яку становлять рішення Європейського суду з прав людини, судова практика Верховного Суду, рішення українських судів різних інстанцій.

Ступінь обґрунтованості положень та висновків дисертації. Про належний високий рівень дисертації О.В.Степаненко свідчить належна їх апробація. Наукові результати наукового дослідження обговорено на засіданні

кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», а також на засіданні Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. Теоретичні висновки, сформульовані у дисертації, доповідалися та обговорювалися на таких науково-практичних конференціях, симпозиумах та засіданнях круглих столів: Міжнародному науково-практичному симпозиумі «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (м. Івано-Франківськ, 18-19 листопада 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі» (м. Тернопіль, 1 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір». (м. Одеса, 24 травня 2019 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне право в епоху соціальних змін» (м. Київ, 26 лютого 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення» (м. Одеса, 28 травня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану» (м. Одеса, 9 грудня 2022 року); Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України «Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.); Засіданні круглого столу

«Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства» (22 червня 2023 року).

Основні положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, відображено у 24 науковій статті, з яких 20 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 4 статті – у виданнях, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science Core Collection, а також у 14 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, симпозіумах, засіданнях круглих столів.

Таким чином, наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості.

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів. Дисертація О.В. Степаненко є першим в українській науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Дисертація містить низку обґрунтованих теоретичних положень, методичних і прикладних висновків з різним ступенем новизни. Всі винесені автором на захист концептуальні положення, висновки, рекомендації загалом є достовірними, мають істотну наукову цінність, є новими або такими, що наділенні істотними ознаками новизни. Найбільш вагомими серед них, зокрема, є наступні:

вперше:

-запропоновано якісно нову цілісну законодавчу модель кримінальної заборони домашнього насильства, шляхом градації рівня суспільної небезпеки даного діяння на: кримінальний проступок, який має місце у разі вчинення несистематичного домашнього насильства з настанням відповідних наслідків для потерпілого, основний склад – злочин, який передбачає вчинення домашнього насильства щодо двох чи більше осіб або систематично та відповідні наслідки, а також кваліфікований та особливо кваліфікований склади – у разі настання більш тяжких наслідків;

-виокремлено етапи науково-теоретичного становлення інституту кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства у вітчизняній науці кримінального права;

-обґрунтовано, з урахуванням практики ЄСПЛ, наявність нової форми домашнього насильства – кібернасильство, та аргументовано необхідність її криміналізації;

-встановлено систему ознак, що характерні соціально-правовому феномену домашнього насильства;

-визначено, відповідно до положень міжнародно-правових документів, наукові засади охорони особи від домашнього насильства до яких віднесено: невід’ємність прав людини, невідворотність відповідальності, недопустимість дискримінації, превентивна дія, державна відповідальність за протидію домашньому насильству;

-запропоновано визначення ознаки систематичності в складі домашнього насильства з урахуванням її якісного та кількісного критеріїв;

-доведено наявність в практичній площині складу домашнього насильства при змішаній вині - у разі умислу щодо діяння та необережності щодо його наслідків;

-обґрунтована необхідність доповнення переліку обмежувальних заходів таким їх видом, як «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров’я інших осіб»;

вдосконалено:

-розуміння кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, як складової державної охорони сім’ї, що цілком узгоджується з принципом невтручання у приватне життя;

-аргументація щодо необхідності уніфікації законодавства в частині закріплення поняття «кримінальне правопорушення, пов’язане з домашнім насильством», а не «злочин, пов’язаний з домашнім насильством»;

-обґрунтовано доцільність виокремлення, ще одного родового об’єкта – суспільні відносини у сфері сімейних відносин та запобігання гендерному насильству та виокремлення в КК України окремого розділу, в якому визначити кримінальну відповідальність за домашнє насильство;

-розуміння поняття «місця вчинення домашнього насильства» в складі даного кримінального правопорушення;

-правила кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством;

-розуміння заходів кримінально-правового впливу та системи заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

-уточнення редакцій ч. 2 ст. 91-1 та ст.126-1 КК України;

-теоретичні положення щодо неможливості застосування, щодо особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

набули подальшого розвитку:

-положення про зміст кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства як комплексу кримінально-правових засобів та методів кримінально-правової політики

-визначення видів кримінально-протиправних посягань, пов'язаних з домашнім насильством;

-науковий підхід до розуміння суб'єктного складу домашнього насильства;

- положення про недоцільність використання терміну «провокація» в контексті кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством;

-система розмежувальних ознак домашнього насильства та суміжних складів кримінальних правопорушень з врахуванням правил конкуренції кримінально-правових норм.

Значна увага дослідниці зосереджена на дослідженні міжнародних правових стандартів та зарубіжного досвіду в частині кримінально-правової охорони від домашнього насильства, особливо примітним є широке використання практики ЄСПЛ. При цьому масив дослідженої національної судової практики є

конструктивним базисом роботи та основою для достовірних та аргументованих висновків.

Ознайомлення з дисертаційним доробком О.В. Степаненко, наявністю опублікованих нею праць, а також результатів апробації наукових досягнень дозволяє стверджувати, що приріст наукових знань у даному випадку є очевидним і вагомим, а **внесок в кримінально-правову науку істотним**. Їй вдалося виробити і сформулювати авторську концепцію кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження одержаних О.В. Степаненко полягає в тому, що вони можуть бути використані:

-у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень теоретичних та прикладних проблем кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства;

-у законотворчому процесі – при опрацюванні проектів змін і доповнень до кримінального (матеріального та процесуального) законодавства, а також проектів загальнодержавних і регіональних цільових програм запобігання та протидії домашньому насильству;

-у практичній діяльності правоохоронних органів України – для розроблення пропозицій щодо вдосконалення відомих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій з питань організації протидії домашньому насильству;

-у навчальному процесі – при викладанні курсів «Кримінальне право», «Кваліфікація кримінальних правопорушень: теорія та практика», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, для підготовки навчальних планів і програм, методичних рекомендацій, тестових завдань, інших дидактичних матеріалів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Структура дисертаційного дослідження є загалом логічно побудованою. Вдалим загалом слід вважати план, за яким проводилося дисертаційне дослідження. Такий план дисертації дозволив дисертантці в повному обсязі дослідити обрану проблематику. Дисертація складається із анотації, вступу, чотирьох розділів, що включають у себе 13 підрозділів, висновків, досить обширного списку використаних наукових джерел та додатків.

Ознайомлення зі змістом дисертації та її автореферату дає підстави стверджувати, що поставлені у плані дисертації питання висвітлені достатньо повно з належною аргументацією положень та висновків, які містяться в дисертації та винесені авторкою на захист. Задекларовані дисертанткою завдання дослідження загалом виконані повністю: кожне завдання реалізовувалося у відповідному підрозділі роботи. У висновках, що містяться у дисертаційному дослідженні, дисертантка чітко та повно, в логічній послідовності, виклала основні здобутки власного дослідження. Дисертації притаманний творчий, самостійний, завершений характер.

Таким чином, авторкою досягнута мета дисертаційного дослідження – комплексний аналіз теоретичних та прикладних аспектів кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, розробка рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування в Україні з метою забезпечення ефективної протидії цьому негативному явищу.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення, висновки та пропозиції дисертації, повною мірою відображені у 24 науковій статті, з яких 20 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 4 статті – у виданнях, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science Core Collection, а також у 14 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, симпозіумах, засіданнях круглих столів, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації.

О.В. Степаненко достатньо використала наукові та інші джерела, судову практику, що дозволяє мені як офіційному опонентові дійти висновку **про відсутність у рецензованій докторській дисертації та наукових працях, які розкривають її результати, академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності.**

На етапі захисту своєї наукової праці дисертантка проходить, образно висловлюючись, наукову експертизу на з'ясування рівня її наукової зрілості. Тому об'єктивна, неупереджена, доброзичлива оцінка її багаторічної праці буде корисною дисертантці у плані корегування свого бачення окремих теоретико-прикладних проблем. Відомо, що кожній науковій праці, а тим більше такій як дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, властиві окремі протиріччя, дискусійні питання, некоректне застосування окремих термінів, положення, які потребують додаткових пояснень під час захисту

дисертацій. У цьому зв'язку, як офіційний опонент, звертаю увагу на наступне:

1. План дисертаційного дослідження складений раціонально з достаньо вмілим врахуванням традиційних методологічних підходів доктрини кримінального права. Він дозволив авторці достаньо повно розглянути весь спектр основних питань даної проблематики і досягти мети свого дослідження. Поряд з цим виникли окремі, редакційного характеру побажання щодо формування певних його положень:

а) ознайомлення з дисертацією та її авторефератом свідчить, що авторка розширив коло своїх наукових пошуків і проаналізувала не лише теоретичні проблеми. Вона, на сторінці 6 автореферату та на сторінці 11 дисертації, зазначила про використання нею для написання дисертації пам'яток кримінального права. З огляду на це, як думається, бажано було в структурі плану роботи виокремити самостійний розділ «Становлення та розвиток законодавства України про захист особи від домашнього насильства». Друге – необхідно було зазначити, як в дисертації так і в її авторефераті, про застосування серед методів дослідження історичного методу, оскільки це мало місце. Третє- дисертантка при цьому віднесла пам'ятки кримінального права до нормативної основи свого дисертаційного дослідження, що є спірним, оскільки вони не є чинними і тому можуть відноситися лише до емпіричних джерел;

б) серед завдань дослідження (с.4-5 автореферату, с.9-10 дисертації) немає окремого завдання щодо дослідження проблем потерпілого від домашнього насильства, хоча в дисертації авторка багаторазово звертається до цієї проблематики;

в) виходячи із усталених доктринальних підходів, питання соціальної зумовленості можна було подати в окремому підрозділі на початку роботи. На думку опонента його можна було б подати в такій редакції: «Соціальна зумовленість захисту особи від домашнього насильства»;

г) дисертантка неодноразово підрозділах роботи звертається до аналізу причин та умов домашнього насильства, інших кримінологічних проблем домашнього насильства. Як впливає з дисертації, її авторка проявляє прихильність до соціально-детермінованого підходу щодо вивчення явищ кримінально-правової дійсності. В дисертації міститься напрацьований нею матеріал з цієї проблематики, але він розпорошений по цілій роботі. Видається, що дану

проблематику бажано було б проаналізувати в окремому підрозділі роботи «Кримінологічна проблеми домашнього насильства».

2. Окремі положення дисертації потребують додаткового пояснення: а) на сторінці 11 рецензованої праці та сторінці 4 її автореферату дисертантка підкреслила, що важливу роль у методах її дослідження посідає діалектичний метод пізнання. У цьому випадку виникло питання: яке її ставлення до діалектики ідеалізму та діалектики матеріалізму і яке ж її бачення суто інструментальної ролі діалектичного методу в правознавстві;

б) підтримуючи авторську позицію в частині застосування діалектичного підходу, слід звернути увагу на всебічно обґрунтований професором П.М.Рабиновичем потребовий підхід до розуміння явищ правової дійсності (див. наприклад: Рабинович П.М. Правопонимание: сущность. Причины и неизбежность плюрализма, современное европейское измерение // Право Украины. – 2011, №1) У цьому зв'язку цікавою є думка дисертанти щодо можливості його застосування для дослідження проблем протидії домашньому насильству;

в) в назві теми і в самій дисертації та її автореферату є словосполучення «кримінально-правової охорони». В цьому зв'язку логічним є питання: що авторка розуміє під поняттями «кримінально – правова охорона» та «кримінально-правове регулювання»? На думку рецензента, в дисертації прослідковується розгляд комплексу питань, які стосуються обох цих понять;

г) вже тривалий час в доктрині права точаться жваві дискусії щодо сучасного розуміння права. В доктринах філософії та теорії права прослідковується поширення концепту пріоритету природного права над позитивним. Такий **натурфілософський підхід** знайшов своє підтвердження у **рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року** вказано: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що **право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори**, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України (рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі

про призначення судом більш м'якого покарання // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975).

Очевидним є той факт, що Конституційний Суд в цій постанові став на позицію *гармонійного поєднання позитивістського і юснатуралістичного підходів* до розуміння права. Опонент зауважив, що в роботі не прослідковується прихильність автора саме до такого підходу. Отже, чи поділяє згаданий підхід дисертантка і яка її думка щодо потенційних можливостей цього підходу до аналізу проблематики обраної нею теми дисертації?;

д) авторка запропонувала наступну класифікацію видів кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством: 1) ст. 126-1 КК України; 2) кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; 3) кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»; 4) кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». З огляду на це, виникло запитання: яке практичне значення, які особливості реалізації даної класифікації та критерії, які були закладені в неї?;

е) в запропонованій авторській концепції нової редакції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. передбачається примітка, згідно якої систематичність становить «сукупність трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість в поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих». При цьому авторка пропонує розширене трактування вказуючи, що систематичним вчиненням домашнього насильства, в контексті ст. 126-1 КК України, слід розуміти наступні випадки: 1) особа вчиняє насильство 3 і більше рази, за кожне з яких не була притягнута до відповідальності; 2) особа вчиняє насильство, за яке не була притягнута до відповідальності та при цьому раніше була притягнута 2 і більше рази до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»; 3) особа вчиняє насильство два рази, за кожне з яких не була притягнута до відповідальності та при цьому була притягнута один раз до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового

заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування». В цьому контексті є потреба пояснити співвідношення зазначених висновків;

є) одним із висновків, запропонованих авторкою є теоретичні положення щодо неможливості застосування, щодо особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру. В цьому контексті виникло запитання: яке авторське бачення співвідношення такого висновку із загальними принципами кримінального права, чи не є такий підхід занадто суворим «обмеженням» суб'єктів кримінальних правопорушень в контексті домашнього насильства?;

ж) прогресивною ідеєю є пропозиція авторки щодо доповнення переліку обмежувальних заходів таким видом, як «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб». Отже, а яким є співвідношення даного заходу із вже передбаченими кримінальним законом, а також із пробаційним наглядом, який було нещодавно затверджено на законодавчому рівні; чим пояснюється обумовленість такого заходу та його прогнозована практична ефективність?;

з) видається необхідним уточнення авторського визначення поняття «кібернасильство» та його співвідношення з поняттям «кібербулінг».

3. *Окремі терміни, застосовані дисертантом мають риси неточності, некоректності, непослідовності їх застосування.*

Науковий апарат рецензованої дисертації відповідає досить високому рівню. Між тим є окремі застереження щодо неоднозначного застосовування авторкою правових понять. Як відомо, поняття в науці виступають не лише результатом пізнання певних сторін об'єктивної дійсності і його методом. Вони служать також засобом, фундаментальною формою узагальнення нагромадження наукового матеріалу про предмет дослідження, ущільнюють наші наукові знання, поєднують їх у певну комунікативну систему. Будучи, таким чином, інструментом пізнання людиною оточуючої дійсності. Ще Ж.-Ж. Руссо наголошував про те, що половину помилок людству удалося б уникнути, якби вони домовилися про поняття. Дисертантка загалом дотримувалась зазначеного підходу. Між тим, в тексті її роботи іноді зустрічаються окремі погіршеності термінологічного характеру. Зокрема, наступні:

а) дисертанткою неодноразово вжито в роботі терміни «скоєне», «скоєно», «скоєного» тощо (наприклад, с.с.62,73,112,169,202,294 та ін.), що не відповідає термінологічному апаратові чинного КК, де вживаються терміни «вчиненого»,

«вчинили», «вчиненим», «вчинено» (ст. ст. 2, 4-11, 18-28 КК та ін.). Злочин — це вчинок людини — вольова, свідомо поведінка. Правда, в дисертації неодноразово застосовано також терміни: «вчинені», «вчинений», «вчинено», «вчинення», «вчинене» тощо (наприклад, с.с. 74, 136, 146, 201, 219, 221, 223, 270 та ін.). Поряд з цим, має місце застосування терміну «учинення» (наприклад, с.с. 119, 214, 276), які в чинному КК України не застосовуються;

б) іноді дисертантка намагається викладати свою думку ніби не лише від себе особисто: «вважаємо», «підтримуємо», «на нашу думку» (наприклад, с.с. 25, 26, 92, 101, 104, 115, 140, 153, 200, 226, 234, 260, 287 та ін.). При такому підході, в необізнаній глибоко людини з її науковими працями може скластися враження про неодноособовий авторський характер дисертації, яка згідно нормативних вимог повинна мати самостійний характер. Насправді ж, як вже зазначалося вище, дисертації О.В. Степаненко притаманний творчий, новаторський, самостійний характер;

з) в ряді випадків, при аналізі кримінально-правових явищ, авторка вживає терміни «країна», «країнами», «країнах» (наприклад, с.с. 8, 36, 37, 41, 47, 64, 66, 75, 79 та ін.). Поряд з цим, на інших сторінках дисертації (наприклад, с.с. 5, 27, 36, 10, 41, 51, 61, 66, 94, 31, 115, 264 та ін.) вжито терміни «держава», «держав», «державами», «державою» тощо, що слід визнати виправданим, більш точним, оскільки йдеться про державно-правові явища. Терміни «країна», «країнами», «країнах» належать у першу чергу, до доктрини географічної науки. Ототожнення названих вище термінів не має під собою етимологічно-правових підстав;

г) авторка використовує в дисертації щодо аналізу домашнього насильства різні поняття: «жертви», «жертва», «жертвами», «жертв» (наприклад, с.с. 5-7, 24, 28, 41, 54, 88, 113, 123, 154, 268 дисертації та ін.); «постраждали», «постраждала», «постраждали», «постраждалих» тощо (наприклад, с.с. 7, 13, 34, 64, 66, 77, 79, 128, 142, 179, 297 та ін.); «потерпіла», «потерпілий», «потерпілих», «потерпілого», «потерпілим» (наприклад, с.с. 75, 80, 81, 100, 160, 173, 217 та ін.). Використання останнього з цих понять відповідає доктрині кримінального права;

д) некоректним видається багаторазове застосування авторкою в дисертації понять: «психологічне насильство», «психологічний вплив», «психологічний примус», а також «психологічна травма» (наприклад, с.с. 13, 54, 59, 63, 72, 87, 91, 104, 113, 131, 165, 203 та ін.). На с. 84 дисертації вона вірно підкреслює, що наука психологія досліджує психологічні чинники, які впливають на насильство, його наслідки для жертв та психологічні аспекти поведінки насильників. Отже, психологія як наука не може об'єктивно вчиняти зазначених діянь. Людині ж властива психіка, що дає їй, зокрема, змогу впливати

на інших людей і втому числі вчиняти психічне насильство. Вочевидь в таких випадках слід застосовувати термін «психічний» в різних його мовних відмінках. Посилання дисертантки на п.14 ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (с. 105 дисертації) мало би бути піддано критиці. Українські закони, як відомо, іноді не є досконалими в силу непрофесійності багатьох депутатів Верховної Ради;

е) також некоректним видається багаторазове застосування авторкою в дисертації поняття «кривдник», в наявних його мовних відмінках, щодо особи, яка вчиняє або вчинила домашнє насильство (наприклад, с.с.15,65,80,81,100,160,184,217,236 та ін.) Більш вдалим, в подібних випадках, прийнято вживати правове поняття «суб'єкт», за винятком цитування окремих наукових джерел;

є) дисертантка вжила в своїй дисертації, в інших своїх працях, термін «обумовленість». На думку рецензента, більш україномовним є термін «зумовленість», який найчастіше застосовується в наукових працях інших вчених.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Загалом, висловлені вище критичні застереження не впливають істотно на загальну високу позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки більшість із них належить до дискусійних і не завжди торкаються основних, концептуальних положень дисертацій, або ж мають рекомендаційний характер.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації є надзвичайно актуальною, сформульовані авторкою в дисертації висновки, положення та рекомендації – достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною і достовірністю та мають не лише теоретичне, а й практичне значення. Таким чином, **рецензована дисертація є кваліфікаційною працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціального рукопису. Вона містить нові наукові положення та науково обґрунтовані результати у галузі науки кримінального права, що розв'язують важливу наукову і науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач є суб'єктом авторського права.**

Дисертаційне дослідження Оксани Василівни Степаненко на тему «Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право є ґрунтовним науковим дослідженням, за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідають вимогам передбачених пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового

ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року.

На підставі викладеного вважаю, що здобувачка Оксана Василівна Степаненко, на основі публічного захисту, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Опонент:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України,
керівник Західного регіонального
наукового центру НАПрН України
04.11.2023 року

В.К. Гришук

Місто Львів - Брюховичі, Україна шостого листопада дві тисячі двадцять третього року. Я, Косаревич О.О., приватний нотаріус Львівського міського нотаріального округу, засвідчую справжність підпису Грищук Віктор Климович, який зроблено у моїй присутності. Особу Грищук Віктор Климович, який підписав документ, встановлено, його дієздатність перевірено.

Зареєстровано в реєстрі за № 1607.

Приватний нотаріус

[Handwritten signature in blue ink]

Всього прошиито (або прошнуровано),
пропумеровано і скріплено печаткою
16 (шестнадцять) аркуш св

Приватний нотаріус

[Handwritten signature in blue ink]